UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOSOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA POLITOLOGIE A EVROPSKÝCH STUDIÍ

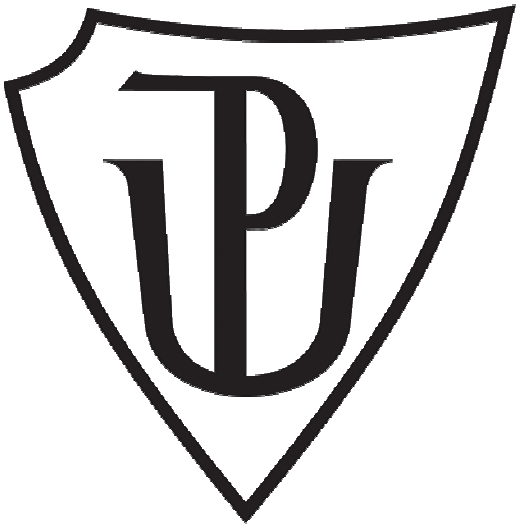

Romana Rýdlová

Evropeizace zemí Západního Balkánu: komparativní studie Chorvatska a Srbska

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Petr Fojtík

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci s názvem ***„Evropeizace zemí Západního Balkánu: komparativní studie Chorvatska a Srbska“*** vypracovala samostatně a s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci, 25. dubna 2014 ….....

Romana Rýdlová

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Petru Fojtíkovi za odborné vedení bakalářské diplomové práce, cenné rady a podnětné připomínky, které poskytl.

OBSAH

OBSAH 3

ÚVOD 4

Téma a cíl práce 6

Metody výzkumu, výzkumné otázky a hypotéza 8

1. Vymezení teoretického rámce práce 9

1.1 Teorie tranzice 9

1.2 Teorie rozšiřování evropské integrace 10

1.3 Definice evropeizace 11

2. Demokratická tranzice v Chorvatsku a v Srbsku 13

2.1 Chorvatsko 14

2.2 Srbsko 16

3. Politické strany, jejich postavení a politika v Chorvatsku a v Srbsku 19

3.1 Chorvatsko 20

3.2 Srbsko 21

4. Proces evropeizace a její limity 23

4.1 Překážky vstupu Chorvatska do EU 25

4.2 Překážky vstupu Srbska do EU 27

5. Vliv EU a národní zájmy v oblasti Západního Balkánu 28

6. Změny ve vyjednávacích technikách EU v případě zemí Západního Balkánu 30

ZÁVĚR 32

Abstrakt 34

Abstract 34

Seznam použitých zdrojů 35

ÚVOD

Po rozpadu Jugoslávie na počátku 90. let byly v Chorvatsku a v Srbsku vytvořeny velice podobné režimy. Ač se oba režimy navenek prezentovaly jako demokratické, opak byl pravdou. V Chorvatsku i v Srbsku vládl autoritářský řád. Oba systémy používaly volební inženýrství ve prospěch vládnoucí strany - v Chorvatsku HDZ (Chorvatské demokratické společenství) a v Srbsku SPS (Socialistická strana Srbska) a v neposlední řadě kontrolovaly média, což znemožňovalo opozice jakkoli se prosadit. Franjo Tuđman a Slobodan Milošević drželi otěže domácí politiky pevně v rukou po více než jednu dekádu.

V roce 2000, po nedobrovolném odstoupení srbské hlavy státu Slobodana Miloševiće a po smrti chorvatského prezidenta Franjo Tuđmana, se země začaly transformovat. Profesor Ivo Banać z Yale University tvrdí, že Tuđmanova éra byla pro Chorvatsko ztrátou času v klíčovém okamžiku přechodu. (Banać 1999)

Po smrti prezidenta nastoupilo Chorvatsko cestu konsolidace hospodářství, sociální politiky a zlepšování mezinárodních vztahů. Noví vůdcové však delší dobu neměli jasnou vizi o dalším postupu. Snažili se sblížit se zbytkem Evropy, ale v ekonomickém sektoru dlouho nedocházelo ke zlepšení. V říjnu 2001 podepsalo Chorvatsko Stabilizační a asociační dohody s EU, v únoru 2003 potom požádalo o členství. Vstup byl chvíli ohrožen sporem se Slovinskem o hranice v Jaderském moři, ale nakonec došlo k dohodě a v červnu 2011 dala Evropská komise zelenou vstupu Chorvatska do Společenství. Nebylo to tak, že by se v Chorvatsku do té doby podařilo vše zreformovat, stále ještě existovaly oblasti, které reformu nutně potřebovaly, aby Chorvatsko bylo přijato jakožto 28. člen EU. Jednalo se především o reformu soudnictví a reformu státní správy, která byla považována za neobratnou a těžkopádnou. Velký rozruch vyvolal nový ústavní zákon o právech národnostních menšin. Jednalo se především o jeho část poskytující širší práva pro srbskou menšinu, která polarizovala společnost.

Přistoupení Chorvatska podporovaly téměř všechny politické strany, s výjimkou některých menších nacionalistických stran. Nejvýznamnější z nich, Hrvatska stranka prava, byla zastoupena i v Saboru, ale to nemělo přílišný vliv na výsledek referenda, které se konalo v lednu 2012 a kde se při účastí necelých 44 % obyvatel vyslovilo 66,27 % pro vstup země do EU. (BBC 2012) Obyvatelé Chorvatska od vstupu země do EU očekávali především snížení cen zboží s příchodem evropského zahraničního kapitálu na chorvatský domácí trh a celkové zlepšení životní úrovně, čehož bohužel

nebylo dosaženo v souvislosti s dluhovou krizí v EU a vysokou mírou nezaměstnanosti v samotném Chorvatsku.

Srbsko bojovalo po Miloševićově éře s hospodářskou a sociální situací a s korupcí. Počátkem června 2006 došlo k vyhlášení nezávislosti Černé Hory, o dva dny později 5. června 2006 byla vyhlášena nezávislá Republika Srbsko. Transformace země je relativně pomalá, a to i kvůli kosovské otázce, ač se situace minulý rok trochu zlepšila a obě země spolu začaly vyjednávat a pomalu spolupracovat. Vztahy Srbska a EU nabraly dynamiku teprve po pádu Miloševiće. V dubnu 2008 jsou potom v Lucemburku podepsány Stabilizační a asociační dohody, a to po komplikaci, kdy Srbsko neplnilo závazky vůči ICTY. Tribunál chápali jako křivdu vůči své zemi, vůči svým lidem. Srbové měli pocit, že jsou v Haagu za válečné zločiny souzeni pouze Srbové. I přes tyto komplikace požádalo v prosinci 2009 Srbsko oficiálně o členství v EU. Přistoupení a nejen to ale stále komplikuje kosovská otázka, takže si Srbsko na plnohodnotné členství v EU bude muset ještě počkat. V dubnu 2013 ale nastal v této oblasti zlom. Srbský a kosovský ministerský předseda podepsali přelomovou dohodu, v níž jsou dojednány podmínky samosprávy početné srbské menšiny na severu Kosova. Na základě této dohody doporučila Evropská komise zahájit jednání o srbském členství v EU.

Práce se zabývá také procesem evropeizace, jakožto nezbytnou procedurou přiblížení se potenciálních kandidátských zemí k evropské kultuře a tím pádem snadnějšímu přizpůsobení domácí politiky politice unijní. V zemích, jejichž občané se spíše ztotožňují s evropskou identitou, jsou podmínky Společenství pro vstup a s nimi spojené potřebné a ne vždy populární reformy chápány jako nutné zlo, díky němuž země do budoucna více získá, nežli ztratí. Naopak ve státech, které se necítí být natolik součástí evropské rodiny, je pro proevropské skupiny velice obtížné přesvědčit obyvatelé země, že členství v Evropské unii znamená pro zemi lepší budoucnost. Z tohoto pohledu jsou zkoumané země ideální. Ač mají oba státy podobné osudy, společný odkaz komunismu a oba prošly etnickou válkou, na vnímání evropanství mají obě země jiný náhled. Zatímco se Chorvatsku podařilo začlenit poměrně snadno a rychle, politické elity v Srbsku před sebou měly a stále mají dlouhou cestu k přijetí.

Téma a cíl práce

Bakalářská práce s názvem „Evropeizace zemí Západního Balkánu: komparativní studie Chorvatska a Srbska“ analyzuje a poté shrnuje důvody opožděného přechodu[1] Chorvatska a Srbska k demokracii a především jejich následnou integraci do evropských struktur.

„Příprava zemí Západního Balkánu[2] na integraci do evropských struktur je hlavní prioritou Evropské unie.“ (Evropská komise 2003) Evropská integrace je stále hlavním strategickým cílem zemí Západního Balkánu. Pro členské státy Evropské unie je důvodem integrace stabilizace zemí bývalé Jugoslávie a Albánie, zatímco pro západobalkánské státy znamená integrace příležitost a možnost, jak vybudovat v jejich zemi a regionu stabilní, moderní a funkční společnost. (The Economist 2012a)

Práce se zaměřuje na tři hlavní oblasti. První je vytvoření teoretického rámce pro uchopení tématu. Zde se zabývá teorií tranzice, na kterou bude logicky navazovat druhá část práce. Potom je tady popsána také teorie rozšiřování Evropské unie a definována evropeizace, což bude opět využito ve třetí části práce. Jak je zmíněno výše, druhý úsek práce je zaměřen na demokratickou tranzici Chorvatska a Srbska od roku 2000, potažmo už od rozpadu Jugoslávie na počátku 90. let minulého století. Práce bohužel nemá takový rozsah, aby se obdobím autoritářských vlád dalo zabývat podrobněji, takže jsou v práci alespoň nastíněny, aby si čtenář udělal představu, z jakých poměrů obě zkoumané země vstupovaly nejen do nového milénia, ale také do transformujícího se systému. A konečně v třetím oddílu je zkoumán proces evropeizace a začleňování zemí do evropských struktur. Jsou zde popsány limity a překážky, které země musely překonat, nebo se s nimi popřípadě ještě zabývají a snaží se je reformovat.

Cílem práce je porovnat tranzici k demokracii a proces evropeizace a jejich úspěšnost v obou zemích. Zajímavá je také proměna stranického systému, která odráží názory společnosti. Práce se také snaží zanalyzovat mechanismy Evropské unie, které používá v předvstupním vyjednávání se státy a jak se tyto proměnily, především po roce 2004/2007.

Přestože je v současné době každá z těchto zemí na jiném stupni tranzice a integrace, vhodnost výběru právě těchto dvou států je dána řadou společných

[1] Opožděným přechodem je myšlen fakt, že země střední a východní Evropy začaly s demokratizačním procesem o dekádu dříve.

[2] Západní Balkán: Albánie, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Chorvatsko, Makedonie, Slovinsko, Srbsko a od roku 2008 také Kosovo.

charakteristik. Jednak jsou zeměmi stejného regionu, ale zároveň mají společnou historickou zkušenost z jugoslávského soustátí. Obě země navíc patřily v rámci bývalé Jugoslávie k liberálnějším a ekonomicky vyspělejším, nežli většina tehdejšího východního bloku (nejliberálnější zemí bylo tehdy ale Slovinsko). I přesto jiné státy prošly během 90. let více či méně úspěšně tranzicí. Přechod v Chorvatsku a v Srbsku byl ale odložen díky charakteru Tuđmanova a Miloševićova režimu, který dnešní učenci nazývají semi-autoritářským. Mezi ně mimo jiné patří Marina Ottaway v díle „Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism" a Herbert Kitschelt a jeho článek „Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies". Nicméně nejvíce nápomocné při zpracovávání tématu mi byly publikace a články Jeleny Subotić, např. „Europe is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans" a Milady Anny Vachudové – „EU Leverage and National Interests in the Balkans: The Puzzle sof Enlargement Ten Years On" a „Tempered by the EU? Political parties and Party Systems before and after Accession" a kniha Danijely Dolenec „Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe".

Práce je rozdělena do pěti hlavních částí. První oddíl se zabývá teorií a metodologií. Práce je komparativní analýzou, kdy jsou jednotlivé závěry z práce vyplývající porovnány pomocí srovnávací metody. Tady jsou položeny výzkumné otázky a hypotéza práce a definovány proměnné. Dále je popsán teoretický rámec, kdy práce využívá dvou teorií – teorie demokratické tranzice od autorů Philippa Schmittera a Terry Lynn Karl a teorie rozšiřování evropské integrace, kde byla jako nejvhodnější zvolena teorie liberálního intergovernmentalismu. Druhá kapitola je zaměřena na samotný přerod chorvatské a srbské společnosti. Zde je popsán pád autoritářských režimů a následná demokratizace, liberalizace a evropeizace země. Třetí kapitola je volným pokračováním předchozího oddílu a jsou v ní popsány přístupy jednotlivých politických stran v Chorvatsku a v Srbsku k Evropě, EU a k podmínkám, které jsou nutné splnit pro získání plnohodnotného členství v Unii. Poslední dvě část jsou zaměřeny na mechanismy Evropské unie směrem k potenciálním kandidátským zemím. Popisují střet evropského a národního zájmu ve zkoumaných zemích a jak se tomu přizpůsobují politické strany. Také zde je stručně popsána změna vyjednávacích mechanismů EU směrem ke kandidátským zemím. Ta nastala především po roce 2004, kdy do Unie přistoupilo hned deset nových členů a po roce 2007, kdy se členskými státy staly Bulharsko a Rumunsko. V takovémto masivním rozšíření integrace se zákonitě

muselo objevit pár nedokonalostí v přístupových jednáních, které bylo potřeba revidovat.

Metody výzkumu, výzkumné otázky a hypotéza

Práce bude konstruována jakožto komparativní případová studie, přičemž k zodpovězení níže uvedených výzkumných otázek bude použita srovnávací metoda. Zvolený metodologický rámec bude doplňovat deskriptivní metoda, která je vhodná k popisu chronologického vývoje a k následnému srovnání.

Odpovědi na zvolené výzkumné otázky práce budou vycházet z porovnání časově a geograficky omezeného rámce. Ke snazší komparaci jsem si pro práci zvolila několik proměnných, které by mi měly pomoci k přehlednějšímu zpracování tématu a komplexnějšímu uchopení výsledného kritického zhodnocení. Těmito proměnnými jsou: politický a stranický vývoj v obou zemích, jejich hospodářská situace, efektivita evropeizace a kultura.

V bakalářské práci jsem si vytyčila následující výzkumné otázky:

- Existuje nějaká možnost, že by některý ze států opět klesl k autoritářskému či semi-autoritářskému režimu?
- Bylo v rámci Chorvatska a Srbska dosaženo srovnatelných výsledků v oblasti přechodu k demokracii?
- Jakým způsobem EU praktikuje svůj vliv v oblasti Západního Balkánu?
- Jak se vyvinula taktika unijních států a institucí v aplikování jejich vlivu v průběhu předvstupního procesu?

Předpokládaným důvodem v mé práci je, že *Chorvatsko z historického, ekonomického a kulturního hlediska mělo k Evropě vždy blíže než Srbsko, a proto pro něj také bylo snadnější začlenit se do unijních struktur a stát se jejich plnohodnotnou součástí.*

1. Vymezení teoretického rámce práce

1.1 Teorie tranzice

Teorie o přechodech k demokracii se začaly hojně vyskytovat především v 70. letech 20. století v souvislosti se změnami režimů v Latinské Americe. Přechod je obecně popisován jako *„interval mezi jedním a druhým politickým režimem. Pro přechod je charakteristické, že v jeho průběhu nejsou trvale definována a všeobecně přijímána pravidla hry. Aktéři bojují nejen za uspokojení svých bezprostředních zájmů (a zájmů těch, koho se domnívají reprezentovat), ale také o určení pravidel a procedur, jejichž konfigurace rozhodne o vítězích a poražených v budoucnu"*. (Dvořáková, Kunc 1994: 77)

Ještě před samotným vymezováním teorie je nutné poznamenat, že typologie vytvořená v sociálních vědách nikdy nebude do písmene odpovídat společenské realitě. Proto je nutné chápat jednotlivé kategorie jakožto ideální typy, ke kterým se realita více či méně zdárně blíží a kterým se podobá. Dále není neobvyklé, že různí výzkumníci upřednostňují pro tentýž jev jiná označení, což vede k důvodu, proč se v praxi setkáváme s vícerem možných variant, jak danou věc pojmenovat. (Ženíšek 2006: 68)

Teorie, které se zaměřují na přechody k demokracii, lze rozdělit do tří elementárních přístupů, kterými jsou: 1) modernizační přístup, který zkoumá sociální a ekonomické společenské změny; 2) tranzitní přístup, který zkoumá politické změny za předpokladu, že hlavními aktéry tranzice jsou politické elity a 3) strukturální přístup, který je zaměřen na změnu struktury společnosti nebo charakteru státu či dokonce mezinárodního prostředí. Na modelech těchto tří základních teorií dále vzniká řada modelů, které se zaměřují na rozličné faktory, které by měly vysvětlit přechod ze starého režimu k novému.[1] (Ženíšek 2006: 59)

Teoretickým rámcem demokratizace se zabývali např. Alfred Stepan, Samuel Huntington, Philippe C. Schmitter či Terry Lynn Karl.

Pro své potřeby jsem si jakožto nejvhodnější teoretický rámce vybrala ten od Philippe C. Schmittera a Terry Lynn Karl. Hlavními indikátory při určení typu přechodu k demokracii jsou pro Schmittera a Karl dvě proměnné, a to aktér a majoritní strategie přechodu. Na vodorovné ose se nachází proměnná strategie, přičemž jeden

[1] Těmito faktory může být např. zlepšení/zhoršení hospodářské situace, kvalita občanské společnosti či politická kultura.

z pólů představuje multilaterální kompromis a druhý pól jednostranně vyvíjenou sílu. Pokud převáží silová strategie, znamená to, že jeden z aktérů boje je schopen jednostranně prosadit podmínky a způsob přechodu; naopak při převaze multilaterálního kompromisu jsme svědky větší míry shody a spokojenosti obou aktérů. (Karl 1991: 34) Na svislé ose se nachází proměnná aktérů, přičemž na horním vrcholu se nachází hybná síla vycházející od elit, tedy shora, a naopak na dolním pólu je vyznačena hybná síla vycházející z mas, tedy zdola. (Karl, Schmitter 1995: 153 - 172)

Čtyři vrcholy daného schématu potom představují ideální typy přechodu k demokracii. Pakt je stav, kdy mezi sebou elity vyjednají kompromis. Vnucení je proces, kdy elita použije sílu k jednostrannému dosažení svých vytyčených cílů na úkor dosavadních držitelů moci. Reformou se rozumí takový přechod, kdy mobilizují masy a výsledkem jejich snažení je kompromis, k jehož dosažení není nutné používat hrubou sílu. Revoluce je konečně přechod, kdy mobilizující masy za použití násilí sesadí nedemokratické vládce. (Karl, Schmitter 1995: 158) Výše zmíněné typy přechodu jsou, jak již bylo řečeno, ideální a realita bývá mnohdy odlišná a dochází k promíchání mnoha přístupů.

1.2 Teorie rozšiřování evropské integrace

Hlavní linii teorie rozšiřování evropské integrace dělíme podle ontologického hlediska na racionální teorie a konstruktivistické teorie – přičemž rozdíl můžeme hledat v mnoha hlediscích. Elementárním rozdílem je, že zatímco je racionalismus vystaven na ideji individualismu a materialismu, je u konstruktivismu dáván zřetel především na ideje a společenství jakožto myšlenkový celek. (Schimmelfennig, Sedelmeir 2002: 513) Tento znak tedy vede k odlišné předpokládané logice chování. Zatímco je pro racionalismus typická logika důsledku (založena především na kalkulaci užitků pro jednotlivé aktéry procesu), řídí se konstruktivismus podle logiky vhodnosti (založena na společném sdílení identity daného společenství). (Sjursen 2006: 8)

Dalším rozdílem mezi oběma přístupy je pohled na instituce a samotné mezinárodní organizace. Racionalismus považuje za jediné relevantní hráče na mezinárodním poli suverénní státy, které se připojí do určitého svazku pouze a jedině za předpokladu, kdy členství bude znamenat pro daný stát nějaký profit. (Kratochvíl 2008: 101 – 102)

Při bližším pohledu na existující teorie zjistíme, že mnohé jsou pro objasnění rozšiřování EU nepoužitelné, např. jedna z nejznámějších teorií neofunkionalismu

vytvořená Ernstem Haasem. Haas jí objasňoval integraci evropských států po druhé světové válce metodou tzv. spill-over.[1] (Kratochvíl. 2008: 89 – 96)

Jako nejvhodnější pro účely práce se mi jeví teorie liberálního intergovernmentalismu, jedna ze základních teorií regionální integrace. Základ teorie je položen na předpokladu, že státy jsou aktéři snažící se dosáhnout svých vytyčených cílů skrze mezivládní jednání a ne jakožto autority vytvářející a následně vynucující politické jednání. Tato vyjednávání často probíhají na půdě právě mezinárodních organizací, čímž se liberální intergovernmentalismus liší od realismu v tom smyslu, že nadnárodním organizacím přisuzuje minimálně omezenou důležitost. V těchto organizacích ale samozřejmě zůstává hlavní rozhodovací slovo v rukou jednotlivých států. Dalším znakem je, že se stát chová racionálně, což znamená, že se vždy snaží maximalizovat svůj zisk. Pokud by se tento bod vztáhl na rozšiřování EU, stávající členské země, které souhlasí s rozšiřováním a jsou jeho propagátory, jsou právě ty státy, které z rozšíření budou v budoucnu nejvíce těžit, a naopak. Samozřejmě na stejném principu se ke své účasti v organizacích staví i potenciální členové, kteří přemítají, jaké výhody bude členství pro jejich zemi mít a jestli jsou benefity vyšší než náklady vynaložené k tomu, aby se splnily všechny požadované podmínky přistoupení. (Moravcsik, Schimmelfenning 2009: 67 – 86)

1.3 Definice evropeizace

Nejrozšířenější a nejpoužívanější definicí evropeizace je vysvětlení, že se jedná o proces, kdy stát implementuje pravidla EU do své národní politiky. (Schimmelfennig, Sedelmeier 2005: 7) Toto je ovšem velice obecná definice. Peter Katzenstein chápe proces evropeizace ve více specifickém světle jako konstrukci a institucionalizaci formálních a neformálních pravidel a vytvoření všeobecně sdílené víry a způsobu politické praxe na území Evropy. (Katzenstein 2006: 20)

Ne všechny státy ale chtějí podstoupit proces evropeizace. Proč jsou tedy některé státy ochotnější přijmout požadavky EU a podstoupit kroky nutné k začlenění do evropských struktur, vzhledem k faktu, že členství v Unii přináší zemi značné výhody, které převyšují náklady na evropeizaci, zatímco jiné ne? Existuje mnoho zdrojů objasňujících otázku, proč státy implementují požadavky a pravidla EU; např. model racionálního vyjednávání předpokládá, že EU stanoví podmínky pro vstup a kandidátské země jim vyhoví, protože přínos členství v EU mnohonásobně převyšuje

[1] Integrace jednoho sektoru vytváří tlak na integraci v dalších sektorech. (spill-over = přelévání)

náklady na to, kdyby stát měl být ze společenství evropských států vyloučen. (Moravcsik, Vachudova 2003: 42 – 57) Právě výhody plynoucí z EU směrem ke kandidátským státům jsou mnohdy důvodem, proč se politické špičky snaží svou zemi posunout směrem k evropským hodnotám. Ke správné motivaci a stimulaci využívá EU pobídek, tzv. podmíněnosti, kdy jsou státy odměňovány za plnění podmínek a naopak sankcionovány, pokud nejsou ochotny spolupracovat. Tento mechanismus je znám jako tzv. „reinforcement by reward“ (tedy jakési upevnění vůle spolupracovat pomocí nabídnutých odměn). (Schimmelfennig 2000: 109 – 139)

Toto všechno, vnější pobídky a podněty, vyjednávání a podmíněnost, ale nevysvětluje rozdíl v přístupu Chorvatska a Srbska. Pobídky ze strany EU byly v obou zemích velice podobné a trvaly více méně stejně dlouho. Dalo by se tvrdit, že pobídky směrem k Srbsku byly ze strany evropského i mezinárodního společenství o něco intenzivnější, ale ani tento fakt nepřispěl k hladkému průběhu evropeizace v zemi. Je ale pravdou, že samotná ochota poevropšťovat nestačí. Chorvatské elity také nechápaly všechny požadavky EU jako legitimní či vhodné. Nicméně u nich převážila touha dostat se do rodiny evropských demokratických států, takže byly ochotny podřídit se diktátu Evropské unie a postupně provádět požadované změny systému. Naopak, Srbsko se s Evropou identifikovalo okamžitě. Vstup do EU byl a stále je prioritou číslo jedna, ale situace je komplikována událostmi nedávné historie. Srbové toho s kulturou unijních států mají podobného či společného méně, než právě Chorvaté, což je do určité míry limituje. (Subotić 2011: 311 – 312)

Jelena Subotić dále spojuje otázku evropeizace s národní identitou. Používá zde dva modely: „identity convergence“ (tedy „identitu sblížení“) a „identity divergence“ (jakousi „identitu odlišnosti“). Každý z nich odpovídá jednomu z komparovaných států – identita sbližování Chorvatsku a naopak identita odlišnosti Srbsku.

Identita sblížení je strategický proces, kdy jsou politiky účelově vypichovány sdílené hodnoty a záměrně vynechávány rozporuplné oblasti spolupráce, za účelem dosáhnout vytyčených politických cílů. Proces konvergence vyžaduje přímou politickou činnost a především shodu politických vůdců země v budoucím směřování, aby nedocházelo ke kontraproduktivním tlakům. Domácí političtí aktéři pěstují, posilují a podporují konkrétní verzi státní identity, aby tak dostáli svým slibům. Aby proces sbližování identit proběhl úspěšně, je zapotřebí tří faktorů: 1. myšlenka konvergence je aplikována na základě již existujících norem a zvyklostí ve společnosti; 2. ostatní alternativní chápání národnostní identity jsou marginální a 3. dosavadní vztah

s organizací, do které země chce vstoupit, se vyvíjel pozitivně, a proto se očekává úspěšná spolupráce, bez přítomnosti nějakých dřívějších nevyjasněných okolností. V kontextu evropeizace to znamená, že politické elity chtějí podporovat evropeizaci, protože věří, že je nejlepší alternativou pro jejich zemi, anebo ve druhém případě věří, že jim úspěšná evropeizace přinese politické zisky na domácí půdě. Dále je evropeizace podporována také širokou veřejností a v neposlední řadě chybí nebo jsou marginální alternativní možnosti, kam by země mohla jinak teoreticky směřovat. Tohle všechno se v Chorvatsku projevovalo; k unijním státům má blízko jak kulturně, tak i majoritním náboženským vyznáním. Navíc byli Chorvaté hnáni touhou segregovat se od zbytku Západního Balkánu a plně se začlenit mezi demokratické státy západoevropského typu.

Naopak, *identita odlišnosti* je mechanismus, pomocí kterého domácí vláda odolává normám a pravidlům evropeizace a v kontrastu s tímto definuje a vyzdvihuje národní identitu a hodnoty nad ty evropské, které jsou vnímány jako nelegitimní. Paradoxně v těchto společnostech povzbuzuje evropeizace nacionalistické smýšlení a názory. Čím je tlak na evropeizaci silnější, tím se stupňuje i odpor proti ní. Pro její úspěch je opět nutná přítomnost tří faktorů: 1. idea nemá všeobecnou podporu a je nedostatečně rozvinutá; 2. alternativní chápání národnostní identity je silné a hluboce zakořeněné a 3. předchozí vztahy s organizací byly negativní, a proto se očekává pouze nízká úspěšnost spolupráce. V kontextu procesu evropeizace to opět znamená, že politické elity jsou proti ní buď z ideologických důvodů, nebo protože si myslí, že jim to přinese politický kredit ve společnosti. Tohle je případ Srbska, kdy byly vztahy Srbů k evropskému společenství poškozeny událostmi 90. let. (Subotić 2011: 313 – 315)

2. Demokratická tranzice v Chorvatsku a v Srbsku

Konec studené války a rozpad Sovětského svazu zapříčinily a umožnily překreslení politické mapy jihovýchodní Evropy. Jednotlivé země se pak vydaly na cestu demokratizace a liberalizace, ale v každé jedné zemi tento proces probíhal jinak a různě dlouho. Politickým elitám pomáhaly různé mezinárodní organizace a společenství, ve velké míře např. Evropská unie. Velkou roli v nastavené proceduře hrála evropeizace států. Demokratizace systému byla nutná ve všech aspektech - politickém, institucionálním, sociálním a hospodářském.

Koncept demokratické tranzice ve svém nejširším slova smyslu znamená přechod od nedemokratického režimu k demokratickému. Tranzicí rozumíme časové období mezi dvěma politickými systémy v rámci jedné země, což znamená, že je to

de facto období mezi dezintegrací starého režimu a konsolidací nového demokratického státního uspořádání. Proces můžeme rozdělit do tří fází: 1. liberalizace společnosti a následný rozpad autoritářského režimu; 2. fáze demokratizace a společenské modernizace a 3. konsolidace nově utvořeného demokratického systému. (Raknel, Menocal, Fritz 2007: 7)

Liberalizační fáze je charakterizována ztrátou legitimity vládnoucího autoritářského režimu. V zemi se upevňuje demokratická opozice, což je umožněno také díky zmírnění politických represí režimu. Pomalu se vytváří politický pluralismus a mohou být artikulovány i opoziční názory, např. v médiích, která už nepodléhají tak přísné cenzuře, což vytváří základní formu politické soutěže. Druhá fáze demokratizace odpovídá politickému přechodu. Hlavními představiteli demokratické transformace jsou politické elity, které nastaví novou podobu fungování demokratického státu. Je to stěžejní etapa jakéhokoli dalšího pokračování konsolidace země a vše se od ní následně odvíjí. Politické špičky se musí shodnout na budoucím směřování a zařazení země v mezinárodním systému. Následně jsou budovány nové demokratické instituce a je tvořena legitimita nového demokratického režimu. Jsou ustavena nová pravidla politické soutěže a je budována nová nezávislá občanská společnost. Po zavedení nových demokratických pravidel ve společnosti začínáme hovořit o konsolidaci režimu. Jde o proces zvykání si na fungování nového řádu a jeho postupné pevné zakořenění do systému.

Nejde zde ale samozřejmě jen o politickou transformaci. Změně podléhají všechny sféry společnosti a v tomto případě souvisí všechno se vším. Společenská transformace ovlivňuje ekonomickou transformaci, která podmiňuje tu politickou. (Epstein, Bates a spol. 2003)

2.1 Chorvatsko

Chorvatsko se vyvíjelo odlišně od ostatních balkánských zemí. Kombinace chorvatských strukturálních předpokladů a relativně uspokojivé ekonomické situace spolu s dobrým politickým vedením přinesla zemi rozvoj a stabilitu.

Po vyhlášení nezávislosti 25. červnu 1991 chorvatským Saborem proběhla na chorvatském území válka za nezávislost, kde Chorvaté čelili útokům jak Jugoslávské lidové armády tak i chorvatských (krajinských) Srbů. Můžeme říci, že zatímco probíhala válka, došlo také ke třem komplexním přechodům: od federativní republiky k suverénnímu státu, od autoritářského režimu jedné strany k pluralitnímu uspořádání a

nakonec od centrálního plánování k tržní ekonomice. Boj za nezávislost v Chorvatsku byl spojen se vzestupem nacionalistických sil v zemi. V nacionalistické ideologii hrálo samozřejmě prim budování národa, což se ale ukázalo být v rozporu s procesem evropské integrace. Konflikt v Chorvatsku byl ukončen v roce 1995 podpisem Daytonských mírových dohod. Tehdejší politické špičky se tehdy snažily o rychlý přechod k demokracii a liberálním hodnotám, aby se tak distancovaly od ostatních balkánských zemí. (Cigar, Magaš, Žanić 2001: xxi – xxxi)

Počátkem 90. let chorvatské elity vynaložily značné úsilí ve snaze nastartovat sociální a ekonomický rozvoj země, což ale v dané situaci nebylo nic snadného. Chorvatsko zdědilo jak domácí tak i mezinárodní problémy, např. nevyřešené vztahy se sousedními státy, které nemohly být vyřešeny ze dne na den. Ač nikdy oficiálně řečeno, Chorvatsko bylo v rámci Evropy v částečné izolaci; navíc nebylo členem žádné mezinárodní organizace, což nějaké politické a ekonomické konsolidaci také neprospívalo. Na papíře byl politický systém země v 90. letech sice popsán jako semiprezidencialismus, ale ve skutečnosti se jednalo o prezidentský systém. Parlament a vláda byly v podstatě jen jakýmisi operačnímu nástroji v rukou prezidenta Franjo Tuđmana, což přímo ohrožovalo fungování již tak křehkých nově vzniklých demokratických institucí. Ekonomický systém byl po válce zdevastovaný a v zemi byla všudypřítomná korupce. Nicméně i přes dílčí problémy byly výsledky chorvatské vlády poměrně uspokojivé a poskytly základ dalšímu zlepšování. (Cepanec: 1 – 8)

Po smrti prezidenta Tuđmana v listopadu 1999 se situace rapidně změnila. V roce 2000 proběhly jak prezidentské tak i parlamentní volby, na základě kterých se vytvořila koaliční vláda SDP a HSLS (tedy sociální demokracie a liberální strany), do jejíhož čela se postavil Ivica Račan. Staré problémy jako otázky národní identity, státnosti a suverenity nahradily výzvy nové – hospodářství, právní stát či fungování státní správy a občanských svobod. Nové vládě se záhy podařilo překonat mezinárodní izolaci Tuđmanovy éry, což výrazně kladně přispělo k nastartování domácích reforem. Došlo ke změně ústavy, Chorvatsko se stalo parlamentní republikou a většina tehdejších pravomocí prezidenta byla převedena buď na parlament, nebo na osobu předsedy vlády. Ústavní změny zavedly podmínky pro parlamentní či veřejnou kontrolu výkonné moci vlády, a to zejména jedná-li se o transparentnost v rozpočtových otázkách. V rámci těchto změn se Chorvatsko začalo začleňovat do různých mezinárodních organizací: v listopadu 2000 se stalo členem Světové obchodní organizace (WTO), v říjnu 2001

podepsalo asociační dohodu s EU a v únoru 2003 zažádalo o členství v Unii. (Hloušek 2000)

Vládnoucí koalice se ale díky své heterogenitě stala brzy dysfunkční. Neměla jasně stanovené cíle v domácí politice a ani sílu dotáhnout nastavené reformy do konce. Většina času byla věnována vnitřnímu vyjednávání v rámci koalice o posty ve vládě a v jiných vysokých řídících pozicích. (Vlahutin 2004: 25)

V roce 2003 se k moci dostala opět HDZ (Chorvatská demokratická unie) v čele s Ivo Sanaderem, což ale vzbudilo mezi lidmi obavy z návratu ke starým zvyklostem, k oživení nacionalismu, k návratu starých politických zkorumpovaných elit a ke klientelistickým praktikám. Ale dědictví demokratických změn, které přinesla předchozí vláda Ivici Račana, zmírňující vliv prezidenta Stipe Mesiće a ambice Chorvatů začlenit se do struktur EU přispěly k umírnění nacionalistického smýšlení. Ministerský předseda a lídr strany HDZ Ivo Sanader měl jasnou vizi transformace HDZ z nacionalisticko-populistické strany na moderní konzervativní pravicovou politickou stranu evropského typu. Nacionalistické síly byly nahrazeny demokratickou a modernizační koalicí. Tuđmanův odkaz tak byl překonán. Sanaderova vláda sice neudělala příliš pro zlepšení právního státu, ale na druhou stranu ani nebránila vývoji Chorvatska směrem k Evropě. To se projevilo ve třech stěžejních oblastech, na kterých záleželo při formování názoru EU na zemi. Byly to: změna politiky vůči Bosně a Hercegovině a konec podpory Záhřebu nacionalistickým extrémistům v Hercegovině; spolupráce s ICTY (Mezinárodní trestí tribunál pro bývalou Jugoslávii), včetně vydání chorvatských armádních činitelů, kteří byli doma všeobecně vnímáni jako váleční hrdinové a nakonec nebránění návratu srbského menšinového obyvatelstva zpět do Chorvatska. (Cierco 2009: 179 – 181)

2.2 Srbsko

Po dezintegraci bývalé Jugoslávie a postupném vyhlášení nezávislosti Slovinska, Chorvatska, Makedonie a Bosny a Hercegoviny už zbylo pouze Srbsko a Černá Hora, které spolu vytvořily v roce 1992 Svazovou republiku Jugoslávie (popř. od roku 2003 pod názvem Srbsko a Černá Hora), která trvala až do roku 2006, kdy se Černohorci osvobodili z područí Srbů. Poté, co vznikla nezávislá Černá Hora, nezbývalo Srbům nic jiného, než vyhlásit samostatnou Republiku Srbsko, a to 5. června 2006. Země byla do roku 2000 pod vedením Slobodana Miloševiće a jeho postkomunistické strany SPS (Socialistická strana Srbska). Milošević vyhlásil právní a ideologickou kontinuitu

s bývalou socialistickou Jugoslávií, aby tak obhájil zapojení Srbska do konfliktů probíhajících v průběhu 90. let na území Západního Balkánu a obnovil federativní pořádek minulého režimu. (Höfer 2012)

Za Miloševića režimu sice formálně existoval pluralismus, Skupština a institut svobodných voleb, ale nikdy nedošlo ke skutečnému oddělení vlivu politických stran od státního aparátu. Veškerou moc tak držela v rukou SPS, potažmo její lídr Slobodan Milošević. Nedocházelo k obměně úředníků, neexistovalo nezávislé soudnictví ani tisk, a přestože opozice fungovala, neměla žádné prostředky na prosazení svého vlivu (ani finance ani mediální zázemí). Režim je mimo jiné nazýván také patrimoniálním. Strůjci všech problémů byli západní mocnosti, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina a také kosovští Albánci. Už v roce 1992 režim čelil sankcím ze strany OSN a Srbsko se ocitlo v mezinárodní izolaci, což jenom prohloubilo špatnou hospodářskou situaci v zemi. Politická a ekonomická sféra byly úzce propojeny a srbská společnost fungovala na základě klientelistických vazeb.

V roce 1998 došlo ke krizi na Kosovu, kde se už od roku 1996 střetávaly jednotky srbských pořádkových služeb s bojovníky za UÇK (Kosovská osvobozenecká armáda) a rok nato bylo Srbsko bombardováno jednotkami NATO. To jen přispělo k nenávisti vůči Západu a k prohloubení pocitu křivě nařknuté a obviňované oběti. Slobodan Milošević dlouho neměl žádného vážného konkurenta, protože, ač sice opozice existovala, nebyla jednotná, což ji výrazně oslabovalo. Nicméně Srbové dostali možnost vyjádřit svou vůli během prezidentských voleb konaných v roce 2000, kde proti Miloševićovi stál Vojislav Koštunica, silný oponent, právník a odborník na ústavní právo. Ten také Miloševiće porazil absolutní většinou. Ten se ale s prohrou nehodlal smířit a začal výsledky zpochybňovat. S čím ale nepočítal, byla masová demonstrace, která se proti němu záhy vytvořila. Slobodan Milošević byl tak pod tíhou názorů Srbů nucen odstoupit ze své funkce a Srbsko tak dostalo možnost nastoupit cestu demokratické tranzice. (Lazarevič 2008: 69 – 86)

Poté, co byl Milošević odstaven od moci, očekávalo mezinárodní společenství rychlý obrat směrem k demokratické konsolidaci a začlenění Srbska do mezinárodních struktur. Pouze pár dní poté, co se vlády ujalo uskupení DOS[1] (Demokratická opozice Srbska) za předsednictví Zorana Đinđiće, zrušila EU své dlouhodobé hospodářské sankce vůči Srbsku a přislíbila mu miliardy EUR na pomoc při obnově země. Pomoc ale

[1] Uskupení 18 politických stran a hnutí.

byla podmíněna jedním zásadním předpokladem – spoluprací s ICTY (stejně jako v Chorvatsku). Srbská reakce ale byla odlišná od té chorvatské. Srbští politici nebyli takovými zastánci evropeizace jako jejich chorvatské protějšky, a ač nominálně srbskou snahu vstoupit do EU podporovali, nebyli si zcela jistí, jestli jim to přinese do budoucna užitek. Mnozí se cítili být spřízněni spíše s Ruskem. Srbové vnímali haagský tribunál jako instituci, která se snaží potrestat pouze Srby a úplně překroutit pohled na to, co se doopravdy, v jejich očích, stalo. (Saxon 2005: 552 – 572)

Sám premiér Vojislav Koštunica (premiérem od roku 2004 do předčasné rezignace v roce 2008) chápal ICTY sice jako nezbytnost, ale zároveň spolupráci s ním jako nepříjemnou a nežádoucí. Koštunicův odpor vůči ICTY nebyl pouze čistě ideologický, ale měl také politický rozměr. Jím vedená vládnoucí konzervativní koalice používala kartu ICTY jako podporu národnostní síly Srbů. Tato zpráva byla jasně cílená na Miloševićovy příznivce, kteří hledali v nově vzniklém demokratizovaném prostředí své místo. Z politického hlediska konzervativcům kritika ICTY přinesla domácí voličskou podporu, která jim bez problémů zajistila prim na pravém křídle stranického spektra. (Subitoć 2010: 323-324)

Snahy o další pokračování reforem byly v březnu 2003 utlumeny, a to v důsledku spáchaného úspěšného atentátu na Zorana Đinđiće, který provedla jednotka paramilitantní jednotky Rudých baretů. Útok byl proveden pod názvem „Zastavme Haag“, což jasně indikuje důvod jeho spáchání. Smrt Đinđiće zanechala v politické sféře vakuum, kterého se záhy zmocnila Koštunicova nacionalistická a anti-evropská SRS (Srbská radikální strana). (news.bbc.co.uk 2003)

Zdálo se, že by se situace po předčasných parlamentních volbách v červu 2008 mohla částečně uklidnit. Ve volbách se rozhodovalo mezi dvěma bloky – proevropským kolem DS a jejího předsedy Borice Tadiće a nacionalistickým kolem SRS, které stále ještě předsedal v Haagu vězněný Vojislav Šešelj; volby skončily potovým stavem. Situace měla překvapivé rozuzlení, když se SPS přidala na stranu proevropského bloku; za odměnu samozřejmě získala klíčové posty ve vládě. Novým ministerským předsedou se stal Mirko Cvetković z Demokratické strany, a tím pádem v Srbsku zvítězila myšlenka evropanství. Nová vláda chtěla projevit nově nabytou ochotu spolupracovat s Evropskou unií a vydala do Haagu v Bělehradu dopadeného válečného zločince Radovana Karadžiće. Když už ale situace vypadala lépe, vyhlásilo Kosovo v únoru 2008 jednostrannou nezávislost na Srbsku, kterou evropské společenství více méně podpořilo, což bylo bráno jako zrada na Srbsku. Nicméně v dubnu 2008 Srbsko

podepisuje Stabilizační a asociační dohody s EU a následně v prosinci 2009 Srbsko oficiálně zažádalo o vstup do EU. (Euractiv 2008)

3. Politické strany, jejich postavení a politika v Chorvatsku a v Srbsku

Elementární rovnice, podle které se elity států rozhodují, zda přistoupit či nepřistoupit do EU, je neměnná: výhody vstupu do EU (popř. náklady, které vyvstanou, pokud z ní je země vyloučena) vytvářejí stimuly pro místní vlády, které tak spíše uspokojí rozsáhlé vstupní požadavky EU. Případným členům tak již spolupráce s EU přinese nejen ekonomické výhody, ale také geopolitickou změnu, kdy je stát pod ochranou většího a silnějšího celku. (Vachudova 2005: 223 – 257) Předvstupní proces má samozřejmě svá pravidla a podmínky, které dohromady pomáhají zavést v kandidátských zemích nezbytné reformy, bez kterých stát nemůže být do Společenství přijat. Proto je žádoucí, ne-li nutné, aby v kandidátské zemi vládla pro-evropská vláda, která nebude nijak sabotovat snahy EU o demokratizaci a liberalizaci země.

Politické strany a vlády jsou poté nuceny reagovat na tyto požadavky změnou či alespoň přizpůsobením svých stranických/vládních programů. Logicky se tato kapitola zaměřuje na chorvatskou stranickou a vládní politiku a na tu srbskou, která jde v poslední době ve stopách svého úspěšnějšího souseda – Chorvatska. Z výše napsaného jasně vyplývá, že úspěch či neúspěch kandidátské země záleží především na ochotě nebo naopak neochotě politických aktérů, popř. stran, vstříc evropskému společenství a plnit nutné požadavky k tomu doporučených. V první fázi přerodu je stěžejní, aby v zemi, kde vládne neliberální či autoritářský režim, byla vytvořena protirežimní a zároveň proevropská opozice. Poměrně důležitou roli hraje také národní identita, vnímání sebe samých v evropském kontextu či socioekonomická situace v zemi. Co se týče oněch zdomácnělých vyprávění, velkou roli to hrálo především v Srbsku. Srbové se dodnes cítí ukřivděni z mnoha důvodů, např. protože nebyli doceněni při ochraně celého evropského kontinentu při nájezdech z Osmanské říše, kde jich mnoho položilo život, cítí se být ukřivděni kvůli válce, která propukla na území bývalé Jugoslávie po jejím rozpadu a protože se od nich odpojila jejich významná historická část, Kosovo. (Volčić 2006: 313 – 330)

3.1 Chorvatsko

Chorvatsko je jasným příkladem níže rozvedeného modelu podmíněnosti (úmyslné využití nátlaku, kdy jsou k potenciálním benefitům připojeny také podmínky Unie). Chorvatsko zažilo obrovský zvrat v roce 2000, což je podrobněji popsáno ve druhé části práce. Nejen že byl tehdy ukončen autoritářský režim Franjo Tuđmana, ale především došlo k transformaci jeho extrémně pravicové strany – Chorvatské demokratické unie (dále jen HDZ). Elity HDZ se rozhodly provést některé demokratické reformy a nastolit proevropský kurs. To nebylo v případě Chorvatska natolik složité, nakolik nebyla nikdy v dějinách zpochybněna sounáležitost země se západní Evropou. (Subitoć 2010: 309-330.) I díky tomuto faktu můžeme považovat destruktivní sevření autoritářských sil v Chorvatsku za v zásadě slabší. (Dolenec 2013: 131 – 160)

Poté, co se HDZ opět ujala moci v roce 2003, po krátkém intermezzu Ivici Račana a sociální demokracie, se stal ministerským předsedou Ivo Sanader, který vehementně připravoval zemi na vstup do Unie. Jeho stěžejním úkolem byla reforma soudnictví a institucionální reforma, především pak boj s korupcí. S čím ovšem Sanader nepočítal, bylo, že by ony nově posílené instituce teoreticky mohly vyšetřovat také jeho samotného. Byl obviněn mimo jiné také z korupce a jím nově vytvořený a posílený soudní systém jej poslal na deset let do vězení. (Barlovac 2012) V době, kdy Chorvatsko vstoupilo do Společenství, ještě zdaleka nemělo vyřešeno všechny vnitřní problémy, všechny požadavky Unie. Jedná se především o problém vysoké míry organizovaného zločinu a korupce a o laxní přístup k podpoře návratu uprchlíků hlavně srbské minority. (Evropská komise 2013a)

Někteří snad mohli namítat, že spolupráce Chorvatska ať už s ICTY nebo se samotnou EU byla pouze aktem vypočítavosti, díky které do Chorvatska proudilo množství nejen finanční pomoci. Ale na druhou stranu je ona transformace hlavní politické síly, v chorvatském případě HDZ, pouze součástí adaptačního modelu v post-autoritářských režimech, kdy se strana transformuje na demokratickou sílu, aby tak měla šanci udržet se v politické hře. Navíc reformy, které HDZ zavedla, odrážely z valné většiny náladu ve společnosti, kdy lidé očekávali rostoucí životní úroveň a celkově efektivnější fungování státního zřízení a samozřejmě také požadavky EU, především na institucionální reformu. (Vachudova 2008: 861 – 879) Po odstoupení Ivo Sanadera převzala předsednické křeslo v roce 2009 Jadranka Kosor, jejíž vláda vedla závěrečnou fázi přístupových rozhovorů s EU.

V roce 2011 se konaly volby do chorvatského Saboru, které vyhrála opozice. Nejsilnější stranou tzv. koalice Kukuriku byla středolevá SDP (Sociálně-demokratická strana); koalici dále tvořily proevropsky orientovaná liberální strana HNS (Národní strana), regionální středolevá strana IDS (Istrijský demokratický sněm) a nakonec malá levicová strana zaměřená značně jednostranně HSU (Strana důchodců). HDZ se ocitla logicky v opozici. Téměř všechny politické strany v Chorvatsku byly pro vstup země do EU, ale objevilo se i několik menších euroskeptických a nacionalistických stran: ABH (Akcija za Bolju Hrvatska), HDS (Hrvatska demokršćanska stranka), JH (Jedino Hrvatsko) a jediná strana, která měla zastoupení v Saboru HSP (Hrvatska stranka prava). Jejich argumenty proč nevstoupit do EU byly následující: země se otevře cizincům a úřady už nebudou moci efektivně kontrolovat, kdo smí či nesmí vstoupit, o Chorvatsku bude rozhodovat někdo jiný a v budoucnu se stane eventuálně pouze vazalským státem nějakého většího a silnějšího západního souseda a v neposlední řadě se stoupencům těchto stran nelíbila představa, že by teoreticky mohli být v jednom společenství se Srbskem. Lidé se ale vyjádřili v referendu konaném v lednu 2012 jasně; 66,27 % voličů se vyslovilo pro vstup do Unie, protože v ní viděli možnost dalšího ekonomického a liberalizačního rozvoje země. (EU-Croatia Portal 2014)

3.2 Srbsko

Pro mnohé možná překvapivě, ale také Srbsko je v posledních dvou letech příkladem státu, kde funguje adaptační model, tedy kde se vládní strany snaží vyjít vstříc a splnit požadavky Unie. Od pádu Miloševićova režimu do teď došlo k radikální proměně politického klimatu v Srbsku. V roce 2008 se od extrémně pravicové populistické strany pod vedením Vojislava Šešelje SRS (Radikální stran) oddělila nově vzniklá SNS (Pokroková strana) pod vedením Tomislava Nikoliće a Aleksandara Vučiće. Oficiálním stanoviskem rozkolu bylo proevropské smýšlení nově vzniklé formace. Mezitím SPS (Socialistická strana), pod vedením nového předsedy strany Ivici Dačiće, přijala nový směr proevropské politiky. Dačić se stal dokonce ministerským předsedou po volbách v roce 2012, kdy SPS vytvořila koaliční vládu s SNS; velká část populace se ale nedokázala smířit s faktem, že zemi vede člen postkomunistické strany. V březnu tohoto roku se tak konaly předčasné volby, které drtivě vyhrála SNS v čele s Aleksandrem Vučićem. (čt24 2014)

Srbsko bylo zasaženo hospodářskou recesí obzvláště tvrdě a tuto situaci umocňoval i fakt, že tehdejší vládnoucí strana DS (Demokratická strana) nedokázala

situaci efektivně řešit. I přesto ale byl její vůdce Boris Tadić jedním z nejpravděpodobnějších prezidentských kandidátů v roce 2012. Strana se prezentovala jakožto nejvýznamnější podporovatel prozápadních a proevropských sil v zemi. Politika DS byla ale i přes silnou rétoriku rozporuplná. Na jedné straně vláda spolupracovala s Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii a snažila se regulovat vztahy se sousedním Kosovem, na straně druhé vláda DS nezavedla žádné významnější domácí reformy. Soudnictví bylo pod patronátem DS, strana kontrolovala veřejný prostor, média a oligarchové jednali zcela beztrestně. Srbové už této politiky měli pravděpodobně dost a v prezidentských volbách v roce 2012 si překvapivě zvolili opozičního kandidáta ze SNS Tomislava Nikolića. (The Economist 2012b)

Zároveň s prezidentskými volbami se konaly také parlamentní volby, po kterých byla utvořena koalice progresivní a socialistické strany, tedy SNS a SPS, která s sebou prokazatelně přinesla pozitivní politickou přeměnu. Došlo k takovým změnám, které měly Srbsko opět přiblížit k EU. Vláda začala efektivně bojovat s korupcí a oligarchům dala jasně najevo, že už je déle nebude trpět. Největším zlomem byla ale dohoda s Kosovem, na základě které došlo k integraci srbských obcí na severu oblasti do kosovské samosprávy výměnou za rozsáhlejší místní autonomii. (Bechev 2012) Díky všem těmto změnám byla přístupová jednání Srbska s EU zahájena v lednu tohoto roku. Také podpora a důvěra k EU mezi Srby výrazně vzrostla. (Government of the Republic of Serbia 2013) Srbsko má před sebou ještě dlouhou cestu, než se stane členským státem EU, ale pokud se nevychýlí z nastaveného trendu, mělo by dříve či později podmínky pro vstup splnit. (Dolenec 2013: 161 – 188)

Současný stranický systém v Srbsku můžeme rozdělit do tří skupin: a) strany občanské – ty podporují demokratické reformy, spolupráci s ICTY a zastávají proevropský názor. Řadíme zde DS a LDP (Liberálně demokratická strana); b) strany nacionalistické – prim v programu stran hraje národ a národní zájem, jsou etnocentrické. Počítáme zde SRS a SPS; c) strany nacionálně-demokratické, které se pohybují v meziprostoru mezi výše zmíněnými dvěma typy a patří zde DSS, SPO, NS či SNS. (Konitzer, Edwards 2009: 27)

4. Proces evropeizace a její limity

Pomocí programů zahraniční pomoci EU se Společenství snaží předejít nestabilitě, chudobě a konfliktům ve světě. Tato pomoc je financována ze společného rozpočtu EU a z Evropského rozvojového fondu (EDF) a prostředky dosahují až 9 mld. EUR[1] ročně. (BusinessInfo 2012)

Po zhroucení východního bloku se objevily značné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, které znovunabyly samostatnosti. Jedno ale měly společné – snahu o členství v mezinárodních strukturách, mj. tedy i v EU, což v tomto případě znamená proces evropeizace[2]. Podle Atilly Ágha lze evropeizaci aspirujících kandidátských zemí v přechodu chápat jako koncepční rámec, který spojuje integraci a přechod. (Ágh 1998: 10 – 11) V tomto světle se proces evropeizace stává hmatatelnějším; jde o systémovou a strukturální transformaci řádu založenou na souhrnu zvláštních požadavků pro plné členství v EU. Toho mohou státy dosáhnout pouze za základního předpokladu, že to jsou zákonné, tržně orientované a liberální demokracie. Z toho vyplývá, že EU funguje jako referenční model aspirujících kandidátských zemí v tranzici pro modernizaci politických, hospodářských a sociálních systémů. (Ioakimides 1998: 48 – 49) Evropeizace tak sestává z řady dílčích operací, které vedou k systémové konvergenci prostřednictvím procesu demokratizace, liberalizace trhu, stabilizace a institucionálního začleňování. (Demetropoulou 2000: 197-217)

Výsledek evropeizace je ovlivněn řadou proměnných; v oblasti Západního Balkánu se setkáváme s dvěma významnými proměnnýma: a) mechanismy evropeizace a za b) omezení v rámci regionu a v rámci každého jednoho balkánského státu.

Ad a) základním předpokladem teoretických přístupů k evropeizaci je, že různé mechanismy mají různý dopad na různé sektory daného státu (postup tvorby politiky, národní identity či institucí), které vedou k potřebným úpravám a nutnému uzpůsobení samotného provedení procesu. Inspirované teorií demokratické tranzice (Schmitter 1996: 26 – 54) rozeznáváme dva mechanismy, a to nátlak a kopírování. Nátlak dále dělíme na ovládání (podpora pomocí konkrétní politiky podporovaná pozitivními či negativními sankcemi) a podmíněnost (úmyslné využití nátlaku, kdy jsou

[1] 235 mld. CZK

[2] *„Evropeizace je inkrementální proces přeorientování směru a tvaru domácí politiky do té míry, že se politická a ekonomická dynamika ES stane součástí organizační logiky národní politiky a její tvorby“*. (Ladrech 1994: 17)

k potenciálním benefitům připojeny podmínky Unie). Kopírování se dělí na nákazu (šíření zkušeností prostřednictvím neutrálních kanálů) a souhlas (spolupráce mezinárodních organizací a domácích skupin). (Radaelli 2000)

Ad b) v souladu s Kirchheimerovou terminologií jsou limitující okolnosti takové podmínky, které brání lidské činnosti a které je třeba překonat, aby mohl být v budoucnu vymezen prostor pro volbu. (Kirchheimer 1965: 964 – 974) Tyto limitující podmínky mohou být seskupeny do následujících čtyř kategorií: strukturální (vzniká z charakteru celé společnosti během historického vývoje), přechodná (vyplývá z povahy nedávného přechodu mezi dvěma režimy), systémová (charakterizuje daný sociální systém dominující dotyčnému státu) a státotvorná/národotvorná (ustanovuje nový stát v jeho mezinárodně uznaných hranicích, nebo dokonce nový národ). (Huntington 1991: 13 – 26)

Tabulka níže slouží jako zpřehlednění limitujících podmínek, které se objevují na Západním Balkáně a brání evropeizaci v souladu s požadavky na členství v EU. Samozřejmě zde nelze paušalizovat, každý stát má své zvláštnosti, ale přesto jsou mnohé věci pro tento region společné. Limitující podmínky v tabulce se vztahují jak k minulým tak i současným strukturálním, systémovým a přechodným problémovým okolnostem a jsou rozděleny do tří kategorií. Všechny tyto okolnosti jsou více či méně spojeny s hlavním balkánským problémem, kterým je nestabilita způsobená neschopností a neochotou vyřešit situaci hranic a menšin. Všechno toto by mělo být považováno za faktory, které by měly řešit elity (popř. individuální vůdci či kolektivní aktéři) při přechodu. Jde o snahu minimalizovat omezující dopad těchto podmínek a naopak maximalizovat svobodu, díky které dojde k vyjednání mechanismů potřebných pro nezbytné demokratické výstupy. (Nikiforos, Stephen 2000: 24 – 64)

Politické limitující okolnosti	- Absence politické kultury a participační demokratické tradice - Vztahy mezi státem a společností, slabá organizační schopnost a slabá občanská společnost - Nezkušenost politického oddělení a pluralismu - Nedostatek politických institucí - Nedostatek politických zkušeností a dovedností správy - Nedostatek významné opozice, prevalence autoritářský elity - Neúplná nebo povrchní demokratizace a re-institucionalizace

Ekonomické limitující okolnosti	- Chudé a zaostalé hospodářství a pre-moderní kultura - Nedostatek ekonomických institucí - Tradice státních zásahů do hospodářství; nezkušenost fungování volného tržního hospodářství - Nedostatečná infrastruktura a výrobní prostředky - Zahraniční dluh, stagnace, vysoká meziroční míra inflace, snížení HDP - Nezkušenost v socioekonomickém řešení krizí - Negativní platební bilance, pokles produktivity práce - Privatizace způsobila problémy
Sociální limitující okolnosti	- Proti-městská a proti-modernizační mentalita - Nedostatek střední třídy - Sociální nespokojenost díky náhlým změnám - Nedostatek nových sociálních struktur - Prohloubení sociální krize a rozšiřující se kriminalita
Státotvorné limitující okolnosti	- Nestálé hranice - Vztahy politického středu s menšinami - Neřešení problémů s menšinami

4.1 Překážky vstupu Chorvatska do EU

Překážky můžeme rozdělit v zásadě do dvou kategorií – na domácí a externí podmínky nutné k překonání. Touha stát se členem EU kladně ovlivnila naplňování principů vládnutí a požadavků od evropského společenství. Chorvatsko postupovala na své cestě k demokracii a implementaci demokratických a liberálních postupů do vnitřního fungování země. V důsledku své snahy bylo odměněno statusem kandidátské země v roce 2004.

Co se týče vnitropolitických problémů, zdědilo Chorvatsko z období transformace a budování státu v době války dva stěžejní úkoly: upevnění demokratických institucí, což se vládě HDZ a Ivo Sanaderovi dařilo poměrně dobře a nutná byla také reforma soudního systému a s tím úzce související problém s korupcí. Špatný stav soudního systému byl částečně vinou dědictví minulého režimu a částečně snahou politické vládnoucí třídy počátku nového demokratického Chorvatska

ovlivňovat jmenování soudců a fungování soudů. Reforma soudnictví měla za úkol přetransformovat přetížené a zkorumpované soudní instituce na spolehlivé, efektivní a nestranné soudy. (Freedom House 2013a)

Korupce byla přítomna ve všech zemích Západního Balkánu a představovala hrozbu pro stabilitu demokratických institucí a právního státu. Bylo to způsobeno nedostatkem transparentnosti a odpovědnosti jak ve veřejné správě, tak i v soukromém sektoru. Pro Chorvatsko to byla jedna z nejproblematičtějších oblastí vyjednávání s EU. (Freedom House 2013a)

Prvním problémem bylo nastavení demokratického volebního řádu, což se povedlo záhy. Byla schválena reforma posilující právní základ voleb. Podle Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě / Úřadu pro demokratické instituce a lidská práva (OBSE/ODIHR), byly parlamentní volby v Chorvatsku v roce 2007 *„spravovány transparentně a profesionálně“* (OBSE 2008). Také Zpráva o pokroku Chorvatska vydaná Evropskou komisí píše, že *„volby byly svobodné a spravedlivé“* (Evropská komise, 2007: 6) Tlak EU probíhal také na decentralizaci státní správy. Tehdejší instituce byly zastaralé a spíše drahé, nežli účinné. (Freedom House 2013a)

Problematickou oblastí byla také svoboda projevu a svoboda médií. To bylo způsobeno faktem, že za Tuđmanova režimu byly tyto svobody oslabeny a strana měla de facto kontrolu nad všemi informačními kanály. Tlak na novináře a jejich zastrašování se stalo běžnými praktikami. (Human Rights Watch World Report 2011)

Z tohoto plynulo jediné, nedůvěra lidí v instituce a systém, což mělo za následek velice slabou občanskou společnost. S tímto jevem se ale opět potýkaly všechny země Západního Balkánu. S pokračující demokratizací a liberalizací se ale Chorvaté stávali čím dál tím více otevřenější a nakonec se občanská společnost a veřejné mínění staly důležitým prvkem vnitropolitického rozhodovacího procesu.

Je samozřejmě složité rozlišit domácí a zahraniční politiku Chorvatska vzhledem k faktu, že také domácí reformy jsou více méně diktovány z evropských institucí. Stabilizační a asociační proces (SAP) poskytl rámec pro vývoj vztahů mezi zeměmi Západního Balkánu a EU. SAP apeluje na jejich postupné začlenění do struktur Evropské unie. A toto bylo právě základní složkou změny chorvatského směřování. (Vlahutin 2004: 25) Podmiňujícím bodem pokračujícího jednání o přistoupení Chorvatska byla spolupráce s ICTY a další z podmínek bylo také udržování dobrých sousedských vztahů s okolními státy.

4.2 Překážky vstupu Srbska do EU

Také v případě Srbska je možno rozdělit překážky do dvou skupin – na domácí a externí podmínky bránící vstupu do EU. Spolupráce Evropské unie a Srbska započala už po dezintegraci Jugoslávie a zintenzivnila se po pádu autoritářského režimu Slobodana Miloševiće. V Srbsku sice i po roce 2000 vládly střídavě nacionalisticky smýšlející koalice, ale i tito politici si uvědomovali, že ze spolupráce s EU do Srbska plyne značná finanční a morální podpora. (Gallagher 2005: 111 – 132) Na udělení oficiálního statutu kandidátské země ale Srbsko čekalo až do března 2012, kdy mu byl Evropskou komisí udělen.

Co se týče domácích reforem, má před sebou Srbsko ještě dlouhou cestu. Podle zprávy z jednání Evropské komise a Evropského parlamentu je na tomto poli nutné provést primárně efektivní reformu státní správy. Klíčové úřady by měly být nezávislými institucemi, je potřeba upevnit postavení demokratických institucí a navrátit jim důvěru lidu, prosadit transparentní legislativní proces a v neposlední řadě demokratický volební řád.

Dále je nezbytná reforma soudnictví, které stále není dostatečně nezávislé a efektivní. S tím souvisí boj s korupcí a organizovaným zločinem. Korupce je v Srbsku každodenním neúnosným jevem a stávající protikorupční politika si s ní zatím neuměla poradit. (Evropská komise 2013b)

Stejně jako v Chorvatsku je problematickou oblastí také svoboda projevu a svoboda médií. Je to opět odkaz minulého režimu, kdy byla veřejná kritika vlády či strany nepřípustná a média byla v područí státního aparátu. *„Situace etnických menšin je stále nejistá, zejména pro Romy. Novináři jsou i nadále terčem hrozeb, když se snaží přivést pachatele před soud. Azylový systém je slabý a přetížený.“* (Human Rights Watch World Report 2014)

Hlavními překážkami spolupráce Srbska a EU byly spolupráce s ICTY a napjaté vztahy Srbska a Kosova. Stěžejní podmínkou pro zahájení jakéhokoli vyjednávání mezi srbskou stranou a EU byla plná spolupráce s ICTY. Srbská politická reprezentace se tomuto dlouho bránila, chápala Tribunál jako křivdu vůči všem Srbům. Naopak lze pochopit, proč Unie trvala na tomto bodě; EU je společenstvím demokratickým a jako takové podporuje a vyžaduje nezávislost soudní moc. Zlom nastal po volbách v roce 2008, kdy těsně zvítězil proevropský blok v čele s premiér Mirko Cvetkovićem. Nová srbská reprezentace chtěla vyjádřit svou ochotu a připravenost vést zemi směrem k EU,

a jako gesto dobré vůle vydala do Haagu dopadeného Radovana Karadžiće. (The Hague Justice Portal 2014)

Konsolidace vztahů s Kosovem je důležitá z toho pohledu, že by Srbsko jako členský stát Unie sdílelo společnou zahraniční a bezpečnostní politiku[1] s ostatními zeměmi EU, tudíž by nebylo žádoucí, aby do budoucna nějak verbálně či jinak napadalo jinou potenciální kandidátskou zemi Společenství. V Unii jsou sice státy (Kypr, Rumunsko, Řecko, Slovensko a Španělsko), které samostatné a nezávislé Kosovo neuznaly, ale i přesto je všeobecný diskurs v EU spíše proevropský.

V tomto směru byl rok 2013 přelomovým pro spolupráci Srbska a EU, stejně tak Srbska a Kosova. Srbská snaha o zlepšení vztahů s Kosovem vyústila v podpis tzv. „První dohody o zásadách vedoucích k normalizaci vztahů“ (First agreement of principles governing the normalisation of relations). Zde se obě strany zavázaly, že žádná z nich nebude blokovat, nebo podporovat třetí stranu, aby ta blokovala, pokrok toho druhého v cestě do EU. Dohoda je zásadní změnou ve vztazích mezi oběma zeměmi a doteď vedla k řadě změn, např. se obě strany dohodly v otázkách energie a telekomunikace. (Evropská komise 2013b)

5. Vliv EU a národní zájmy v oblasti Západního Balkánu

Evropská politika rozšiřování pokračuje v zemích Západního Balkánu stále. Členské státy EU vidí rozšíření jako věc národního zájmu, která s sebou nese jak dlouhodobé hospodářské, tak i geopolitické a bezpečnostní výhody. Především z důvodu nestability oblasti se její evropeizace jeví jako velice podstatná, aby se zde už neopakovala situace z první poloviny 90. let. Můžeme říci, že má evropeizace v zemích demokratizační efekt, jelikož se kandidátské či potenciální kandidátské země přizpůsobují podmínkám EU.[2] Jaké změny tedy EU učinila, aby účinněji praktikovala svůj vliv na Západním Balkáně? Rozšiřování je jedním z nejúčinnějších nástrojů zahraniční politiky EU. Není přehnané tvrdit, že příslib přijetí potenciální kandidátské země do EU byl nejúspěšnější politikou prosazování demokracie a demokratických principů, jaké kdy byly implementovány nějakým externím aktérem v mezinárodním

[1] Což neznamená, že by všechny státy musely mít shodný názor na danou věc, ale předpokládá se, že vždy dojdou nějakého konsenzu a budou tolerovat názory druhých.

[2] Politické strany změnily své programy tak, aby byly slučitelné se standardy EU a vlády zavedly demokratické a liberalizační změny, aby pokročily v předvstupním procesu směrem k plnohodnotnému členství v EU.

prostředí. Zatímco v některých případech sloužila politika rozšiřování jako podpora pro již nastavený kurz posilování liberální demokracie, v jiných (právě v případech Chorvatska a Srbska) pomáhá přechodu směrem od neliberálních či autoritářských režimů k demokracii. (Cameron 2007: 185 – 217) *„Rozšíření podporuje reformy v kandidátských státech a posiluje mír a stabilitu v Evropě,“* píše Evropská komise. (Evropská komise 2009)

Po obrovské expanzi EU směrem na východ během let 2004 a 2007, kdy počet členských států stoupl o 12, tedy na celkových 27 zemí, přišla hospodářská recese a začalo se spekulovat, zdali by se v procesu rozšiřování za těchto okolností mělo pokračovat. Také se diskutovala možnost, jestli státy Západního Balkánu mají stále ještě zájem připojit se ke Společenství. (Szołucha 2010: 1 – 16) EU se stala opatrnější vzhledem k situaci, která nastala po rozšíření o Bulharsko a Rumunsko v roce 2007. Obě země se víceméně snažily vyhovět požadavkům EU před svým přistoupením, ale úsilí po roce 2007 začalo stagnovat a boj proti korupci, budování nezávislých institucí a posilování právního státu je dodnes neukončený proces. Dalším faktem je, že kvůli hospodářské krizi měly státy dostatek problémů samy se sebou a v rámci uzavřeného Společenství, proto se některým mohla zdát nesmyslná finanční podpora třetích zemí. Přesto členské státy rok co rok rozhodují o udržení politiky rozšiřovaní. (Vachudova 2014: 122 – 138) Po dlouhých dvanácti letech reforem se Chorvatsko stalo první zemí Západního Balkánu, která se přidala k členským státům EU k 1. červenci 2013. Co se týče Srbska, rozhovory o přistoupení Srbska k EU byly formálně zahájeny ve druhé polovině ledna tohoto roku, kdy se srbská delegace[1] setkala v Bruselu se zástupci EU[2] při První mezivládní konferenci mezi Srbskem a Evropskou unií. Dačić uvedl na tiskové konferenci, že se jedná o velice významný milník v historii Srbska po 2. světové válce, kterýmž se jeho země stala formálně součástí přístupového procesu společné rodiny evropských národů. (Radio Free Europe 2014)

1 Předseda vlády Ivica Dačić, první místopředseda Aleksandar Vučić, ministr bez portfeje zodpovědný za evropskou integraci Branko Ružić a vedoucí Vyjednávacího týmu pro vedení jednání o přistoupení Republiky Srbsko Tanja Miščević.

2 Řecký ministr zahraničí Evangelos Venizelos, evropský komisař pro rozšíření Štefan Füle, stálí představitelé členských států při EU a ministři zahraničí některých členských států EU, kteří sice nemají povinnost se setkání účastnit, ale svou přítomností chtěli zdůraznit svůj souhlas a zároveň význam zahájení rozhovorů se Srbskem.

6. Změny ve vyjednávacích technikách EU v případě zemí Západního Balkánu

Předvstupní proces pro EU znamená vytvořit takové podmínky a pobídky, které elity dané země stimulují k přijetí návrhů Unie na domácí reformy. Co se tedy naučily členské státy a unijní instituce z let 2004 a 2007? V podstatě to byly tři věci: tzv. pákový efekt (metoda něco za něco) funguje zpravidla pouze před samotným přistoupením země do Společenství, k uplatnění podmíněnosti je zapotřebí delší časová lhůta a posílení právního státu nezávislých státních institucí vyžaduje jemnocit v provádění reforem, aby lidé dostali šanci se pomalu se změnami ztotožňovat. V předešlých letech docházelo k situacím, kdy některé země po přistoupení začaly opět lehce sklouzávat ke starým obyčejům. To se stalo např. v roce 2007, kdy EU připustila Bulharsko a Rumunsko, kteréžto ale neměly zdaleka vyřešeny všechny své domácí problémy, jako nefunkčnost právního státu a s tím související boj s korupcí. (Dimitrova 2010: 137 – 148) EU se tak poučila a snaží se prosazovat mnohem důrazněji fungování právního státu, reforem soudnictví a boje proti korupci, což ale v případě Západního Balkánu není vůbec jednoduché. Podmínky zde stěžují mnohé faktory, jako válka, izolace a mezinárodní sankce. (Žilović 2011: 91 – 103)

Novým nástrojem vyjednávání se stal tzv. „benchmarking“, což znamená srovnání či porovnání. V zásadě jde o to, že poté, co je daná země prošetřena, aby se přišlo na to, jestli je to vhodný kandidát, popř. co a jak by se mělo a dalo vylepšit, má Evropská komise dvě možnosti; buď může rozhodnout pro okamžité zahájení vyjednávání, nebo vyžadovat splnění tzv. referenčních kritérií, která musí být před zahájením samotného jednání o přistoupení splněna. (europa.eu 2014)

EU má samozřejmě také další, již zavedené mechanismy, jak aplikovat svůj vliv ve třetích zemích. Patří zde Stabilizační a asociační dohody, na základě kterých dojde k vyjednávání o uvolnění vízového režimu pro obyvatelé dané země, signatářská země je oficiálně uznána jakožto kandidátská země a je zde uvedeno datum pro zahájení přístupových jednání. (Evropská komise 2012) Dalším problémem, se kterým se úřady v průběhu předvstupních vyjednávání potýkají, je fakt, že podmíněnost je velkou měrou závislá na národní suverenitě a identitě dané kandidátské země. (Noutcheva 2012) Vzhledem k ne příliš přehledné situaci v oblasti Západního Balkánu byly podmínky pro vyjednání základních premis EU ztíženy. Otázky hranic, občanství či práv menšin zde byly a stále ještě jsou značně ožehavé. Fundamentální podmínkou pro pokračování

přístupových rozhovorů ze strany Unie byla spolupráce s ICTY, což se minimálně ze začátku jevilo jako nepřekonatelný problém, ale pobídky Společenství a vidina lepší budoucnosti nakonec v Chorvatsku a Srbsku zvítězily. V případě Srbska došlo ještě jednou ke zkomplikování situace, a to kvůli dodnes efektivně nevyřešené otázce Kosova. Podobnou situaci zažila EU už v roce 2004 s přistoupením Kyperské republiky, která byla přijata jako celek, ale v dodatcích smluv je vyjasněno, že právo Evropské unie, tzv. acquis, se nebude vztahovat na Severokyperskou tureckou republiku, se kterou ale bylo nutné vytvořit speciální pravidla pro pohyb osob, zboží a služeb. Z toho plyne poučení pro členské státy Unie, kdy je prioritou vyřešení otázek národní suverenity, územního uspořádání a identity ještě před připuštěním kandidátské země do Unie. Toto se v posledních letech vztahuje především na Kosovo. Evropská zahraniční politika si minulý rok připsala jedno dílčí vítězství, kdy dopomohla k podpisu dohody mezi Bělehradem a Prištinou. Toto by mohlo do budoucna také zvýšit kredibilitu Společenství v oblasti Západního Balkánu. (Balkan Insight 2013)

ZÁVĚR

Práce se zabývala výzkumem procesu přechodu k demokracii a evropeizace států Západního Balkánu, jmenovitě tedy na dvou příkladech zemí, a to Chorvatska a Srbska. Tyto země byly vybrány záměrně, jelikož se sobě navzájem v mnoha směrech podobaly. Do počátku 90. let byly obě součástí Jugoslávie a po její dezintegraci se v obou nově vzniklých jednotkách zformovaly velice podobné autoritářské režimy – v Chorvatsku vládl Franjo Tuđman a v Srbsku panoval železnou rukou Slobodan Milošević. Oba režimy se rozpadly v roce 2000, kdy chorvatský prezident umírá a srbský je okolnostmi (jeho porážkou ve volbách a následnými protesty Srbů proti jeho osobě) donucen z vedení státu odejít, čímž obě země přecházejí do fáze liberalizace a demokratizace systému. Proces to byl sice dlouhý a potažmo ještě trvá, ale na druhou stranu obě země dosáhly pozitivních výsledků. Jak Chorvatsko, tak i Srbsko jsou natolik konsolidovanými demokratickými státy, že se u nich už dále nepředpokládá návrat ke starým praktikám, návar k autoritářskému zřízení.

Fakt, že Chorvatsko bylo přijato do Evropské unie už v červnu minulého roku a Srbsko teprve nedávno zahájilo oficiální jednání se Společenstvím, může vést k domněnce, že je Chorvatsko demokratičtější, nežli jeho soused. Ale členství v EU není jediným kritériem. Chorvaté už od počátku toužili po jakémsi oproštění se od pověsti balkánské země a naopak začlenění se do rodiny evropských plně demokratických a integrovaných států, kdežto Srbové v tomto bodě dlouho váhali. Cítili se být evropským společenstvím ukřivděni, kvůli zacházení s nimi v době válek za nezávislost na území bývalé Jugoslávie. Z toho plyne také srbský negativní přístup k ICTY, který se zmírnil až nedávno, v roce 2008 s nástupem pro-evropsky laděné vlády v čele s Mirkem Cvetkovićem. V té době ale přišla pro Srbsko další rána, kdy Kosovo vyhlásilo počátkem roku 2008 jednostrannou nezávislost, s čímž logicky srbská strana nesouhlasila. Vztahy Srbska ke Kosovu se konsolidovaly až teprve nedávno a Srbsku to otevřelo dveře do Evropské unie.

Nicméně z textu vyplývá, že v tuto dobu jsou obě země demokratizovány, liberalizovány a konsolidovány na více méně stejné úrovni, akorát Chorvatsko už dosáhlo vytouženého cíle stát se plnohodnotným členem EU.

Zde začíná druhý oddíl práce, který se zabývá evropeizací Chorvatska a Srbska a jejich pozvolným začleňováním do Evropy. Jsou zde rozebrány mechanismy, kterými Evropská unie stimuluje či tlačí na vlády jednotlivých kandidátských zemí, aby tak

dosáhla svých cílu, tedy plnohodnotné demokratizace a liberalizace politického, ekonomického a společenského systému. Většinou se jedná o metodu podmíněnosti (kdy Unie úmyslně využívá nátlaku, kdy vládu navnadí na určité výhody či zisk a následně jej podmíní splněním určitých podmínek), nebo metodu ovládání (kdy se jedná o podporu určitých politik pod podmínkou buď pozitivní, nebo negativní sankce). Většina pomoci a odměn proudící z EU směrem ke třetím zemím je finančního rázu, ale může se jednat také o redukci některých omezení, např. vízové politiky, pohybu zboží nebo nastavení obchodních podmínek.

Ony limitující podmínky, které brání zemi být přijata ihned do struktur EU, můžeme rozdělit do čtyř hlavních oblastí na politické, ekonomické, sociální a státotvorné limitující okolnosti.

Co vlastně znamená pro jednotlivé strany integrace? Pro členské státy Unie jde o možnost, jak dopomoci a zároveň zaručit stabilitu v dané oblasti, v tomto případě v zemích bývalé Jugoslávie. Naopak pro potenciální kandidátské země je to příležitost, jak ve svých zemích a ve svém regionu vybudovat s pomocí mocného garanta stabilní, moderní a funkční systém a společnost.

Evropská unie v novém miléniu zažila velké změny, mezi které patřilo také masivní rozšíření jejích řad o 10 států v první vlně v roce 2004, Bulharska a Rumunska ve vlně druhé roku 2007 a nakonec se v červnu 2013 dočkalo i Chorvatsko. Vzhledem k situaci, která nastala po přistoupení Bulharska a Rumunska, byla nucena EU přehodnotit svůj přístup. Obě země relativně ochotně plnily všechny podmínky, ale po přijetí do řad unijních státu se v Bulharsku a Rumunsku boj proti korupci a proces budování nezávislých institucí a posilování právního státu zpomalil a země dodnes nejsou plně konsolidované.

V úvodu byla určena hypotéz, a to: *Chorvatsko mělo z historického, ekonomického a kulturního hlediska k Evropě vždy blíže než Srbsko, a proto pro něj také bylo snadnější začlenit se do unijních struktur a stát se jejich plnohodnotnou součástí*, která byla během práce plně potvrzena. Chorvatsko, jakožto jedna z nejvyspělejších zemí bývalé Jugoslávie, mělo a má k Evropě doopravdy blízko. Proces demokratizace a liberalizace zde proběhl relativně bez větších zádrhelů. Navíc Chorvaté byli ohledně vstupu do Společenství entusiastičtí a byli ochotni a připraveni mu také něco obětovat.

Obě země urazily od roku 1991, potažmo roku 2000 dlouhou a nesnadnou cestu a obě země ji zdolaly, jak nejlépe mohly.

Abstrakt

Tématem práce je komparace rozšíření Evropské unie o dvě země, jmenovitě Chorvatsko a Srbsko. Ačkoli měly obě země podobnou výchozí situaci, dnes se nacházejí na odlišném stupni integrace do Evropské unie. Cílem práce je porovnat přechod k demokracii a proces evropeizace a jejich úspěšnost v obou zemích.

Práce se zaměřuje na tři hlavní oblasti. První je vytvoření teoretického rámce pro uchopení tématu. Zde se zabývá teorií tranzice, na kterou bude logicky navazovat druhá část práce. Potom je tady popsána také teorie rozšiřování Evropské unie a definována evropeizace, což bude opět využito ve třetí části práce. Jak je zmíněno výše, druhý úsek práce je zaměřen na demokratickou tranzici Chorvatska a Srbska od roku 2000, potažmo už od rozpadu Jugoslávie na počátku 90. let minulého století. A v třetím oddílu je zkoumán proces evropeizace a začleňování zemí do evropských struktur. Jsou zde popsány limity a překážky, které země musely překonat, nebo se s nimi popřípadě ještě zabývají a snaží se je reformovat.

Klíčová slova: Chorvatsko, Srbsko, Evropská unie, tranzice, evropeizace, podmíněnost.

Abstract

This thesis is a comparative study of the EU enlargement, where compared objects are two states of Western Balkans, namely Croatia and Serbia. Although both states were in simile starting situation, they are currently on a differentlevel of enlargement process. The aim of tis thesis is to compare the transition to democracy and the process of Europeanization and their success in both countries.

The thesis focuses on three main areas. The first is to create a theoretical framework for grasping the subject. It deals with the theory of transition, which is logically followed by the second part. Then there is also the theory described enlargement of the European Union and defined Europeanization, which is used again in the third part. As mentioned above, the second part focuses on democratic transition in Croatia and Serbia since 2000, hence since the breakup of Yugoslavia in the early 90s. The third section focuses on the process of Europeanization and integration of both countries into the European structures. There are described limits and barriers that countries had to or still have to overcome.

Key words: Croatia, Serbia, European Union, transition, Europeanization, conditionality.

Seznam použitých zdrojů

PRAMENY

Evropská komise. 2003. „Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: The Western Balkans and European Integration.“ [online] *COM(2003) 285 final.* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/2003.pdf.

Evropská komise. 2007. „Croatia 2007 Progress Report“ [online] *SEC(2007) 1431.* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/croatia_progress_reports_en.pdf.

Evropská komise. 2009. „Five years of an enlarged Europe: economic achievements and challenges“ [online] *European Economy 1.* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14078_en.pdf.

Evropská komise. 2013a. „Monitoring report on Croatia's accession preparations“ [online] *COM(2013) 171final* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/fule/docs/news/20130326_report_final.pdf.

Evropská komise. 2013b. „Serbia. 2013 Progress Report.“ [online] *ec.europa.eu.* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/brochures/serbia_2013.pdf.

LITERATURA

Ágh, Attilla. 1998. *The Politics of Central Europe*. London: SAGE Publication Ltd.

Balkan Insight. 2013. „Germany Pushes Serbia Hard on Kosovo.“ [online] *BalkanInsight.com.* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.balkaninsight.com/en/article/germany-pushes-serbia-to-normalise-relations-with-kosovo.

Banać, Ivo. 1999. „Croatia after Tudjman“. [online] *Project Syndicate: the World's Opinion Page* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.project-syndicate.org/commentary/croatia-after-tudjman.

Barlovac, B. 2012. „Croatian ex-PM Sanader Jailed for TenYears.“ [online] *Balkan Insight*. [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: «http://www.balkaninsight.com/en/article/croatia-jails-sanader-for-10-years-over-graft».

BBC. 2003. „Serbian premier assassinated.“ [online] *bbc.co.uk* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2843433.stm.

BBC. 2012. „Croatia EU Referendum.“ [online] *bbc.co.uk* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.bbc.com/news/world-europe-16670298.

Bechev, Dimitar. 2012. „The Periphery of the Periphery: The Western Balkans and the Euro Crisis.“ *European Council on Foreign Relations*. London: European Council on Foreign Relations.

BusinessInfo. 2012. „Zahraniční pomoc Evropské Unie.“ [online] *businessinfo.cz* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/zahranicni-pomoc-eu-finance-system-7212.html#!.

Cameron, David R. 2007. „Post-Communist Democracy: The Impact of the European Union.“ [online] *Post- Soviet Affairs* 23 (3). [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://web.law.columbia.edu/sites/default/files/microsites/law-theory-workshop/files/Cameron%20-%20Post-Soviet%20Affairs.pdf.

Cepanec, Željko. *Croatia and NATO: The Stony Road to Membership*. [online] [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.cpi.hr/download/links/hr/3151.pdf).

Cigar, Norman. Branka Magaš, Ivo. 2001. „Introdiction“ in Ivo Žanić, Branka Magaš (eds.). *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991-1995*. New York: Frank Cass Publishers.

Cierco, Teresa. 2009. „Europeanization Impact on Croatia’s Course to Democracy.“ [online] *Primavera* 122 (4) [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://comum.rcaap.pt/bitstream/123456789/506/1/NeD122_TeresaCierco.pdf.

ČT24. 2014. „Srbské volby ovládl Vučić, opozice se bojí vlády jednoho muže.“ [online] *ceskatelevize.cz/ct24* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/266541-srbske-volby-ovladl-vucic-opozice-se-boji-vlady-jednoho-muze/.

Demetropoulou, Leeda. 2000. „European Integration and the Balkans.“ [online] Příspěvek přednesený na *17th Annual Graduate Student Conference*. [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/233841845_European_Integration_and_the_Balkans.

Diamandouros, Nikiforos, Larrabee Stephen. 2000. „Democratizing in South-Eastern Europe–Theoretical considerations and evolving trends” in Geoffrey Pridham, Tom Gallagher (eds.). *Experimenting with Democracy–Regime Change in the Balkans*. New York: Routledge.

Dimitrova, Antoaneta L. 2010. „The New Member States of the EU in the Aftermath of Enlargement: Do New European Rules Remain Empty Shells?“ *Journal of European Public Policy*, 17 (1).

Dolenec, Danijela. 2013. *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. Colchester: ECPR Press.

Dvořáková, Vladimíra, Jiří Kunc. 1994. *O přechodech k demokracii.* Praha: Slon.

Epstein, David L., Robert Bates a spol. 2003. *Democratic Transitions*. [online] [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://politics.as.nyu.edu/docs/IO/4753/epstein.pdf.

EU-Croatia Portal. 2014. „Politics“ [online] *eu-croatia.org* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.eu-croatia.org/politics.

Euractiv. 2008. „Nová srbská vláda chce jak Kosovo, tak členství v EU.“ [online] *euractiv.cz* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.euractiv.cz/vnejsi-vztahy/clanek/nova-srbska-vlada-chce-jak-kosovo-tak-clenstvi-v-eu.

europa.eu. 2014. „Accession of new Member States to the European Union.“ [online] *europa.eu* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/member_states_accession_en.htm.

Evropská komise. 2012. „Stabilization and Association Agreements.“ [online] *ec.europa.eu* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/glossary/terms/saa_en.htm.

Freedom House. 2013a. „Nations in Transit – Croatia.“ [online] *freedomhouse.org* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2013/croatia#.U1-4i1V_ujc.

Gallagher, Tom.2005. *The Balkans in the new millennium :in the shadow of war and peace*. New York: Routledge.

Government of the Republic of Serbia. 2013. „Growning support to Serbia’s membership in the EU.“ [online] *seio.gov.rs* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.seio.gov.rs/news.101.html?newsid=1528.

Hloušek, Vít. 2000. *„Parlamentní volby v Chorvatsku 2000.“* [online] [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=131)

Höfer, Karel. 2012. „Proces přibližování Republiky Srbsko.“ [online] *Parlamentní institut*: Vybraná témata 7. [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: file:///C:/Users/Romana/Downloads/TEMATA_7_2012%20(1).pdf.

Human Rights Watch World Report. 2011. „Croatia.“ [online] *hrw.org*. [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/croatia_0.pdf.

Human Rights Watch World Report. 2014. „Serbia.“ [online] *hrw.org*. [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/serbia.

Huntington, Samuel. 1991. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. London: University of Oklahoma Press.

Ioakimides, Panayiotis. 1998. *European Union and the Greek State*. Athens: Themelio.

Karl, Terry L. 1991. „Getting to Democracy: Plenary Session II“ in National Research Council. *The Transition to Democracy: Proceedings of a Workshop*. Washington, DC: The National Academies Press.

Karl, Terry L., Philippe Schmitter. 1995. „Modes of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe.“ in Geoffrey Pridham (ed.). *Transitions to Democracy: Comparative Perspectives from Southern Europe, Latin America and Eastern Europe*. Aldershot, England: Dartmouth.

Katzenstein, Peter J. 2006. „Multiple Modernities as Limits to Secular Europeanization?“ in Timothy A. Byrnes, Peter J. Katzenstein (eds.) *Religion in an Expanding Europeedited*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kirchheimer, Otto. 1965. „Confining conditions and revolutionary breakthroughs." *American Political Science Review* 59 (4).

Konitzer, Andrew, Jenna Edwards.2009. „Party Systems and Cooperation with War Crimes Tribunals: Comparing the Serbian and Croatian Experiences" [online] Příspěvek přednesený na *Presentation at the 2009 Southern Political Science Association.*[cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/2/8/1/7/8/pages281784/p281784-1.php.

Kratochvíl, Petr. 2008. *Teorie evropské integrace*. Praha: Portál.

Ladrech, Robert. 1994. „Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France." *Journal of Common Market Studies* 32 (1).

Lazarevič, Uroš. 2008. „Charakteristika režimu Slobodana Miloševiće v Srbsku: Vzestup a vrchol." *Politologická revue* 2.

Moravcsik, Andrew, Milada A. Vachudova. 2003. „National Interests, State Power, and EU Enlargement. East European Politics and Societies" [online] *East European Politics and Societies* 17 (1). [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/eeps.pdf.

Moravcsik, Andrew, Frank Schimmelfennig. 2009. „Liberal Intergovernmentalism." In Antie Wiener,Thomas Diez (eds.). *European Integration Theory*. Oxford: Owford University Press.

Noutcheva, Gergana. 2012. „European Foreign Policy and the Challenges of Balkan Accession: Conditionality, Legitimacy and Compliance" [online] *CONTEMPORARY issues* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://contemporary-issues.cpi.hr/files/254d1f943f973bc9cbe4cf7bbcc0e6ba.pdf.

OSCE. 2008: „Parliamentary Elections, 25 November 2007" [online] *osce.org* [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.osce.org/odihr/elections/57945.

Radaelli, Claudio. 2000. „Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive change." [online] *European Integration online Papers* 4 (8) [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.eiop.or.at/eiop/pdf/2000-008.pdf)

Radio Free Europe. 2014. „Serbia To Start EU Accession Talks In January." [online] *rferl.org*. [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.rferl.org/content/serbia-eu-accession-talks/25204157.html.

Raknel, Lisa, Alina Rocha Menocal, Verena Fritz. 2007. „Democratisation's Third Wave and the Challenges of Democratic Deepening: Assessing International Democracy Assistance and Lessons Learned." [online] *Advisory Board for Irish Aid Working Paper 1*. [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.odi.org.uk/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/241.pdf.

Saxon, Dan. 2005. „Exporting Justice: Perceptions of the ICTY among the Serbian, Croatian and Muslim Communities in the Former Yugoslavia.“ *Journal of Human Rights* 4 (4).

Schimmelfennig, Frank. 2000. „International Socialization in the New Europe: Rational Action in an Institutional Environment.“ *European Journal of International Relations* 6 (1).

Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier. 2002. „Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research.“ Pp. 500 – 528 *Journal of European Public Policy* 9 (4).

Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier. 2005 *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Ithaca: Cornell University Press.

Schmitter, Philippe. 1996. „The influence of the international context upon the choice of national institutions and policies in neo–democracies.” in Whitehead Laurence (ed.). *The International Dimensions of Democratization–Europe and the Americas*. Oxford: Oxford University Press.

Sjursen, Helene. 2006. *Questioning EU Enlargement: Europe in Search of Identity*. New York: Routledge.

Subotić, Jelena. 2011. „Europe is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans.“ *International Studies Quarterly* 55.

Szołucha, Anna. 2010. „The EU and Enlargement Fatigue: Why has the European Union Not Been Able to Counter Enlargement Fatigue?“ [online] *Journal of Contemporary European Research* 6 (1). [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: www.jcer.net/index.php/jcer/article/download/124/192.

The Economist. 2012a. „The Balkans and the EU Integrated circuit.“ [online] *economist.com*. [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/09/balkans-and-eu.

The Economist. 2012b. „Serbia’s presidential election. The gravedigger’s victory.“ [online] *economist.com*. [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.economist.com/node/21555976.

The Hague Justice Portal. 2014. „Karadžić, Radovan.“ [online] haguejusticeportal.net [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.haguejusticeportal.net/index.php?id=6066.

Vachudova, Milada Anna. 2005. *Europe Undivided: Democracy, Leverage and Integration After Communism*. Oxford University Press.

Vachudova, Milada Anna. 2008. „Tempered by the EU? Political Parties and party System before and after Accession“ *Journal of European Public Policy* 15 (6).

Vachudova, Milada Anna. 2014. „EU Leverage and National Interests in the Balkans: The Puzzle of Enlargement Ten Years On.“ *Journal of Common Market Studies* 52 (1).

Vlahutin Romana. 2004. „The Croatian Exception.“ [online] in Judy Batt (ed.). *Western Balkans: moving on*. Chaillot Paper 70. Paris: Institute for Security Studies. [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/cp070.pdf-.

Volčić, Zala. 2006. „Blaming the Media: Serbian Narratives of National(ist) Identity, Continuum“ *Journal of Media & Cultural Studies* 20 (3).

Ženíšek, Marek. 2006. *Přechody k demokracii v teorii a praxi.* Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o.

Žilović, Marko. 201). „Dissolution,War, Sanctions and State-Building in the Post-Yugoslav Region.“ [online] Western Balkan Security Observer 5 (21). . [cit. 25. 4. 2014] Dostupné z: mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/144493/...2aa0.../ch_7.pdf.